

Олександр Жомнір

РЕНЕСАНСОВИЙ ГОМІН

ШЕКСПІРОВІ СОНЕТИ В ПЕРЕКЛАДІ ДМИТРА ПАЛАМАРЧУКА

Не багатьом поетичним збіркам щастило так на прихильність читачів та схвальні відгуки критики, як цій чепурній книжці.¹ Восьмитисячний тираж її миттю розійшовся влітку 1966 року; через кілька місяців на поширеному засіданні Комісії художнього перекладу СПУ літератори та читацький актив столиці захоплено ділилися враженнями від «Сонетів», двічі про них схвально писала «Літературна Україна», на початку 1967 р. — «Жовтень», навесні — «Вітчизна»...

Минуло більше року, відлунали перші відгуки на «Сонети», вже немає сумніву, що це один з найвагоміших здобутків перекладницького мистецтва останніх літ. А на початку знайомства з працею Паламарчука ми запитували себе: як і чим можна порівняти її з класичним перекладом «Сонетів», котрий здійснив С. Маршак? Що ж, у цьому і звичка рівнятися на роботу російських колег, і те, що маршаківський переклад був єдиним загальнодоступним джерелом ознайомлення з лірикою Шекспіра

і — гідним продовженням кращих традицій російського поетичного перекладу з його знаменитим гаслом: перекладач віршів — суперник автора.

Хоч ця визивна формула вразлива для критики, і рідко кому з працівників пера вистачало амбіції сприймати її цілком серйозно, — метод творчого осмислення та віддачі поезії іншою мовою був і залишається найпліднішим стосовно до лірики. Не претендуючи на «абсолютну» істину, він несе в собі неспокійний момент відносності й полемізму — відбиток часу й особи перекладача. Та й оригінальні поетичні твори сприймаються в різний час по-іншому: якісь моменти, не помічені чи знехтовані сьогодні, — завтра виявляться особливо важливими, вічно свіжий першотвір буде прочитаний (і перекладатиметься) по-новому, а теперішнє читання (і переклади) стануть учорашнім днем. Не минуло це й згаданих перекладів С. Маршака, в яких відбилась і всепрояснююча особистість російського поета, і час їх завершення — кінець суворих 40-х років. Тоді ці переклади були однією з ранніх ластівок у небагатій на

¹ Вільям Шекспір. Сонети. Переклад з англійської Дмитра Паламарчука, К., вид-во «Дніпро», 1966.

справжню лірику поетичній продукції та викликали одноставне захоплення читачів і критики. Авторитетний знавець Шекспіра і справ перекладу проф. М. Морозов хвалив їх за те, що, «виявляючи сутність сонетів, С. Маршак наділив першотвори ясністю, зберігши їх глибину», що ці переклади є «поетичним коментарем до Шекспірових сонетів»¹. Та через деякий час не менш авторитетний К. Чуковський додає:

«Якось незручно називати Маршака перекладачем. Він скоріш конкістадор, підкорювач іноземних поетів, який владою свого хисту наворачтає їх у російське підданство»². Потім, на початку 60-х років, тонкий знавець мов і поетичної стилістики Ю. Еткінд підсумовує: «Маршак як перекладач Шекспіра зробив величезний крок уперед на шляху художнього пізнання англійського поета, однак він, гармонізуючи і просвітлюючи, трохи збіднює великий оригінал». На думку вченого, сонети Шекспіра «ще не раз відтворюватимуть російські поети»³.

Останні ще не зважилися на це: не легко-бо змагатися з видатним майстром засобами тієї ж мови. Зате інші поети нашої багатомовної країни засвоїли досвід С. Маршака і, не чекаючи, торують нові шляхи. В середині 50-х років виходять грузинський і татарський переклади «Сонетів», а 1964 р. — білоруський. У зв'язку з цим один із найстаріших поетів і перекладачів Білорусії Юрій Гаврук, оглянувшись на переклади С. Маршака, помітив: «На жаль, то не справжній Шекспір. Багато рис ліричного героя пригладжено, причесано, підмінено; перед нами скоріш органічне сплетіння шекспірівської поезії з поетичним спрямуванням творчості самого Маршака. Важко сказати: кого більше в тих сонетах — Шекспіра чи Маршака»⁴.

Тепер з цим погоджується і російська критика. В останньому випуску «Тетрадей переводчика» про Маршаків переклади «Сонетів» принагідно мовиться

навіть те, що «в їх погідній ясності криється певна стерильність»¹, зауважимо: абсолютно чужа духові Шекспіра й англійського Ренесансу.

З цього погляду, Д. Паламарчук, на нашу думку, оволодівши методом С. Маршака, краще схопив і відтворив саме ренесансовий дух шекспірівської лірики, принаймні — деякі його моменти, що про них і піде мова у цій статті.

* * *

Навряд чи є тут потреба починати від літературної історії першотвору та його наскрізного сюжету. Хоча ця історія й сюжет самі по собі цікаві й стосуються теми — читачі, напевно, встигли познайомитися з ними в загальних статтях і монографіях, зокрема в гарній студії Б. Буяльського, яка править за передмову до збірки Д. Паламарчука. Є й інша причина. Перечитуючи ліричну сповідь поета, помічаємо, що загальні сюжетні та тематичні контури збірки із 154 написаних у різний час сонетів — для Шекспіра не більше як відправний момент у виразі різноманітних глибинних переживань та роздумів, котрі й становлять неминущу вартість кожної окремої поезії. Помічено також (О. Анікст, Р. Самарін), що загальна ідейна концепція Сонетів, яка розвивається в рамках модних тоді сюжетно-тематичних колізій, збігається з ідейною еволюцією всієї творчості англійського письменника. Поет іде від життєрадісного захоплення щедрістю, красою, невичерпними можливостями природи й людини, через осмислення трагічних суперечностей буття — до болючого краху ілюзій, драматичної нерівної боротьби за гуманістичні ідеали на грані резигнації, за яку, однак, не переступає.

Сонет 66, що на нього часто посилаються у цьому зв'язку (він перегукується із знаменитим «бути чи не бути» Гамлета), справді показовий, то більше, що нам тепер доступні його три чудові переклади — Б. Пастернака, С. Маршака і Д. Паламарчука, які цікаво б порівняти.

У Б. Пастернака там — щемливий біль зраненої несправедливістю душі. Його виражено без відтинку риторики (пригаманної Шекспірові), у тій своєрідній

¹ Сонеты Шекспира в переводах С. Маршака, М., «Советский писатель», 1949, Послесловие, стр. 182, 184. (Посилання на переклади С. Маршака далі даватимуться за цим виданням).

² К. Чуковский, Высокое искусство, М., «Искусство», 1964, стр. 204.

³ Е. Эткинд, Поэзия и перевод, М.—Л., «Советский писатель», 1963, стр. 86.

⁴ Газ. «Литература і мистецтво», Мінськ, 9/3, 1962.

¹ «Тетради переводчика», М., изд. «Международные отношения», 1966, стр. 102.

пастернаківській манері, яку впізнаєте вже в початкових рядках:

Измучась всем, я умереть хочу.

Тоска смотреть, как мается бедняк

И как шутя живется богачу¹.

У С. Маршака сонет виливається як скорботна медитація і моральний осуд світу, де «глумящаяся ложь», «неуместной почести позор» тощо долають «праведность».

У Д. Паламарчука у тих же роздумах про несправедливість вловлюємо не стільки моральний біль, як громадянську схвильованість, обурення. Порівняймо кілька паралельних рядків:

С. Маршак —

И совершенству ложный приговор;

Д. Паламарчук —

І досконалості ганебний суд;

С. М.— И мощь в плену у немощи

беззубой;

Д. П.— І силу неміч забива в кайдани;

С. М.— И вдохновения зажатый рот;

Д. П.— І владою уярмлені митці...

Характерні й варіанти кінцівки:

Б. Пастернак:

Измучась всем, не стал бы жить и дня,

Но другу трудно будет без меня —
зрезигноване самозречення.

С. Маршак:

Все мерзостно, что вижу я вокруг,

Но жаль тебя покинуть, милый друг —
інтимна дружба — пристанище.

Д. Паламарчук:

Стомившись тим, спокою прагну я,

Та вмерти не дає любов моя —
любов зобов'язує жити.

Шекспір:

Tir'd with all these, from these would
I be gone,

Save that, to die, I leave my love alone².

(Дослівно: «Втомлений усім цим, хотів би я від цього відійти, якби не те, що, вмираючи, я залишу мою любов саму»). Першотвір дає майже однакові підстави для кожної з цих інтерпретацій. Поет ішов од Ренесансу, коли громадські й моральні проблеми становили нероздільний комплекс і ще не сприймалися диференційовано. Тепер же перекладачі надають перевагу котрійсь із сторін цього комплексу.

¹ Б. Пастернак. Избранные переводы. М., «Советский писатель», 1940, стр. 114.

² Посилання на оригінал даються за виданням: The Works of William Shakespeare. Volume Six. Poems and Sonnets. William Clowess & Sons Ltd., London, 1934.

Зрештою, ця поезія виражає пізніший етап ідейної еволюції поета — період трагедій, тоді як більшість Сонетів, на думку дослідників, була створена раніше, — коли в творчості Шекспіра переважали радісні мотиви. Для них показовий початок збірки (сонети 1—20), що тематично виділяється в окремий цикл. Зовнішньо це варіація одної теми — промовистих освідчень у дружбі та вмовлянь друга поетового, щоб той оженився й залишив по собі потомство. Суть же цих сонетів — у виразі життєрадісного світовідчуження, молодечих сил, що хлюпають через край, єдності з природою.

Поглянь на схід, як в сяйві

благовіснім

Лице вогненне ранок підійма,

І вся земля тим променям

навскісним

Вітання шле, ясніючи сама.

(Сонет 7).

Природа, «як молодість найкращої пори», — прокинулася і тягнеться назустріч життю. Примхливий метафоричний малюнок, притаманний Шекспірові та його епосі, як бачимо, й по-українському мережиться переконливо.

У Шекспірових сонетів є ще одна особливість, яку важливо відтворити в перекладі, — їх музикальність. Вірші великого поета не просто мелодійні чи умовно милозвучні. Спираючись на багату музичну й поетичну культуру того часу, Шекспір виробив у своїх творах звукове вираження світу як боротьби, і в цьому, як помітили дослідники, пішов навіть далі сучасної йому чистої музики. У нього гармонія є основою для дисгармонійних бунтів. На спокійну метричну сумірність набігають хвилі ритмічних контрастів і багатоголосся; музика розлита в синтаксичних побудовах і в самій композиції творів. Навіть сувора форма сонета підвладна тій стихії.

Дмитру Паламарчукові і тут багато вдалося.

Розгляньмо один приклад:

Коли годинника подзвіння сонні

Звістують дня померклого відхід,

Коли безжально сніг ляга на скроні

І осипається фіалки цвіт;

Коли тремтять безлисті верболози,

Де в спеку тінь була для череди,

І вицвіті літа у снопах на возі
Трясе остюччям сивим борода,—
Я думаю про квіти нетривалі
Краси твоєї.

(12)

Плинні звуки зачину — невблаганна
плинність часу; потім переінструментова-
ка четвертого рядка: дві чотирискладові
стої (пеони) і ритмічна крапка на сло-
ві «цвіт» — і осипається фіалки цвіт. За-
чим пробігає дрозд вібруючих приголос-
них, безжалісна метафора й асоціації:
суха соломка — сивий дід — похорон... Тут
усе: і звуковий, і ритмічний лад, і пуль-
сація думки, — майстерно підготовля-
ють кінцівку сонета — раптовий вибух
протесту, підсилений перегуком конт-
растних понять:

О ні! Не знищить їх коса осіння,
Коли від них розсіється насіння.

Музикальністю цей переклад дуже
близький до оригіналу, хоч засоби її
вираження в них різні, а то й протилеж-
ні. Наприклад, вузлове слово зачину
«годинник» у Д. Паламарчука настрої-
ло катрен на сонорний лад, тоді як у
Шекспіра неподібне звучанням «клок»
(clock — також годинник) настраює по-
чаток на різкий стукіт маятника:

When I do count the clock that tells
the time,
And see the brave day sunk in hideous
night.

Так по-іншому і водночас однаково ви-
ражено в поезії різними мовами невим-
овимому ходу часу... Здається, це привело
нас на поріг одного з мало ще дослід-
жених «секретів поетичної творчості».
Тож вернімося до нашої теми.

Подібно до відважних мореходців, по-
жадливих купців та зухвалих авантюрис-
тів Ренесансу, які з'їздили землю в го-
нитві за скарбами та відкриттями, —
митці тої епохи зухвало й ненаситно від-
кривали людське в людині. Вільям
Шекспір, який вийшов на літературне
поприще пізніше від італійських та ан-
глійських гуманістів, діяв тут, як справж-
ній gewaltiger Nehmer¹. Ввіравшись у
завойовані попередниками поетичні во-
лодіння, він розширив і поглибив їх, і

особливо зображення кохання й друж-
би — в Сонетах.

Якось важко погодитися з думкою су-
часного дослідника О. Анікста, начебто
пісна «платонічна ідея любові як почут-
тя духовного здобуває в Сонетах пов-
ну перемогу»¹. Читаєш ті Сонети і ба-
чиш: крізь плетиво пізньоренесансової
вишуканості стилю, неуважний до зага-
даних наперед концепцій та догм, поет
настійливо пробивається до реальних
людських взаємин. Там усе: і звивисті
стежки приятні, й шумування молодече-
го еросу, і «небесний рай, що нас до
пекла мчить», і ревності, і трагічна лю-
бов-мука, що приводить особу до роз-
ладу з собою. Одне слово, на згадку
про ідеальну абстрактність кохання, за
Шекспіра міг би відповісти його молод-
ший сучасник поет Джон Донн:

Любов — абстрактна? не вірте, друзі,
Тим, хто коханок не мав, крім Музи.

З другого боку, які б інтимні пережи-
вання не зображав поет, вони не пере-
ростають в абсолют, у фатум самотнос-
ті, а сприймаються як момент ширшого
суспільного буття особи. Ця сторона
Сонетів теж добре вдалася Д. Паламар-
чукові.

Прочитайте 30-й сонет про безсоння або
50-й — про важку задуму самотнього
вершника серед шляху, який веде «від
радості, що скрилась у тумані», — мотив,
може, навіяний обтяжливими подорожа-
ми поета з Лондона у Стретфорд, де
жила його родина:

Вже кінь давно стомивсь,
бо на коні —
Вантаж розлуки, туги, безнадії.
...Кінь тільки рже на всі мої спонуки,
І шарпають мене ті дикі звуки.

І німа тварина страждає: втомилась, її
болить, коли остроги впинаються в тіло.
Це відкривається героєві, і весь він
проймається співчуттям.
Взагалі, співпереживання — це мало не
лейтмотив сонетів про любов та при-
язнь. Чи то герой оспівує чарівні прик-
мети друга —

З яких основ постав ти, чудодійний
(53);

¹ Gewaltiger Nehmer — могутній забирач; так
прозвуть через два століття великого Гете,
який був палким шанувальником Шекспіра
та написав про нього захоплену статтю «Шек-
спір без кінця і краю». Те прізвисько не мен-
ше пасувало б і Шекспірові.

¹ А. Анікст, Шекспир как поэт, в кн.: Шек-
спир. Полное собрание сочинений, М., «Искус-
ство», 1960, т. 8, стр. 589.

чи від буденщини тягнеться до товариства —

Від хмурої землі у висоту
Я гімн, як жайворон, несу до неба
(29);

і навіть як докоряє другові за зраду —
...Обікрав, коханий, старця ти (40),—

все він хоче співпережити, зрозуміти. Шекспіру нестерпні взаємини, коли в коханні чи дружбі один із партнерів втрачає особистість, впадає у неволю. Ідея особистої свободи й відносності усталених критеріїв там, де діють людські пристрасті, не раз виражається в поета сміливо й різко.

Мистецька сміливість Шекспіра (іноді іменована «грубістю», «дикістю», «непричесаністю» тощо), бувало, шокувала окремих читачів і породжувала в перекладах благочестиві ухильності та фігові листочки. Немає потреби захищати великого поета — у 121 сонеті він і сам дав гідну відповідь святенникам, а С. Маршак і Д. Паламарчук добре донесли її до наших читачів.

Сонети 135—136, адекватний переклад яких нікому досі не був доступний, у Д. Паламарчука вийшли чи не найкраще відтвореними на всю збірку. До речі, образ зухвалого куколю, що забрався між поживні злаки, — вільність перекладача. Він апелює до читачів із сільськими уявленнями там, де в оригіналі інші образи, близькі городянам. Чи мав перекладач право змінювати образність?

Далі буде нагода повернутися до цього питання, а тепер, на закінчення розмови про переклад любовних сонетів, кілька уваг у зв'язку з 130-м. Цей сонет у нас широко відомий завдяки частим посиленням у критичній літературі та вдалому перекладові С. Маршака. Д. Паламарчук дав переклад, який не поступається перед маршаківським, але й поділяє окремі його хиби.

Сто тридцятий сонет — це апофеоз кохання, проголошений митцем. Якщо у 48 сонеті любов не визнає істини, в 151 — совісті, то тут вона долає священний для митця рубіж — розуміння прекрасного. Кожний рядок сонета промовляє, що предмет кохання може бути викликом для естетичних уподобань героя. Саме це і відтворює український перекладач, зборовши (на жаль, не до кінця) гіпноз

солоденької естетизації в маршаківській версії. Паламарчук, наприклад, щасливо обійшовся без «особеного света на челе», якого аж ніяк нема в оригіналі, але звабився на «конвалії між диких трав» (у Маршака: «фиалки нежный лепесток») там, де Шекспір з грубуватою прямолінійністю визнає, що подих милої, наперекір будь-яким неназваним пахощам, все-таки «geeks» — «тхне».

Для поета важливе не те, що кохана така, як усі люди (це підкреслюють перекладачі), а інше: що вона не така, як усе, що прийнято вважати прекрасним. З цього погляду, характерна й кінцівка сонета:

І все ж вона — найкраща поміж
тими,

Що вславлені похвалами пустими.

Щось схоже і в С. Маршака, і тут, здається, можна посперечатися з перекладачами. Поет каже:

And yet, by Heaven, I think my love
as rare

As any she belied in false compare.

(Дослівно: «І все ж, їй-богу, я вважаю, що моя люба така ж мила, Як будь-яка вона, оббріхана у штучних порівняннях»).

Пригладжене до рівня якихось віршів, це могло б звучати й так:

Така як є — уся! — мені миліша,

Аніж оббріхана у пишних віршах.

Поет не розпорошує, а доводить до кінця свою думку: любов обходиться й без протекції краси, — що підтверджують і наступні (131, 132) сонети.

* * *

На початку цієї статті була згадка про старіння перекладів, одбите в дзеркалі критики. Зараз рано ще прикладати цю мірку до праці Д. Паламарчука. Але можна говорити про окремі її недотягнення та потенціальні можливості старіння. Почати з того, що іще до виходу окремою книжкою ці переклади викликали в пресі критичні відгуки. Так, В. Коптілов ставив на карб перекладачеві мляві кінцівки деяких сонетів (до речі: англійські дослідники помітили це і в Шекспіра); часом невинувдане зниження стилю; також зайве «приглядання» до перекладів С. Маршака¹. Реда-

¹ В. Коптілов. Від наукового аналізу до поетичного синтезу. «Радянське літературознавство», 1966, № 5.

гуючи свою працю для окремої книжки, перекладач встиг усунути окремі хиби. Досить непримиренно поставився до перекладів Д. Паламарчука проф. М. Рудницький. Цитую його відгук:

«Чотири сонети Шекспіра, надруковані тут (в альманасі «День поезії» за 1965 рік.— О. Ж.),— всі тільки переспіви, далекі від оригіналу. До того ж, наскільки мені відомо, 112-ий адресований автором не «Чорній леді» (себто Мері Фіттон), а одному з друзів-суперників... Отже, не жінці, й тому звернення: «Єдина ти» — помилка»¹.

Уважний перекладач урахував той конкретний закид. Жаль, що головна частина відгуку вийшла необгрунтованою. Не ясно: що саме, чому, в якій мірі зробило ці переклади далекими, на думку критика, від оригіналу. Втім, цей відгук був лише принагідною згадкою, що загубилась у контексті однієї з рядових рецензій автора — серед розмов про все потроху та скарг у зв'язку з несприйманням нових пошуків у сучасній українській поезії.

Що праця Д. Паламарчука належить до таких пошуків, те добре знає й рішуче підтвердив Микола Лукаш (сам — майстер поетичного перекладу) в етюді про українське перекладання Шекспірових сонетів («Жовтень», 1967, I), де чільне місце відведено праці Д. Паламарчука. Радіючи успіхам колеги, М. Лукаш показує, як то важко буває відтворити в іншій мові складне мистецьке плетиво шекспірівської лірики. Додаймо: не легше зглибити й думки поетові в нашаруваннях значень і натяків поетичного тексту.

Візьмімо загадковий 107 сонет. У ньому й англійські дослідники, сперечаючись, аловлюють що завгодно: натяки на політичну злободенність того часу, як ювілей королеви; а може — розгром іспанської армади; не виключено — відгуки інтимних переживань; напевно — якісь ширші узагальнення. Не відбираючи в читачів приємності самим порівняти переклади С. Маршака й Д. Паламарчука, зазначимо, що в оригіналі той сонет починається дослівно (хоча будь-яка дослівність іншою мовою — відносна, бо порушує багатозначність оригіналу) так:

Ні власні мої побоювання,

ані пророча душа

Широкого світу, що снить майбуттям,

Ще не можуть обмежити оренду

моєї вірної любові,

Що вважалась заложницею тісної

долі.

Наступний катрен ще загадковіший, та досить і цього. Чи мають перші два рядки космічний смисл, чи вжиті вони у вужчому значенні — товариство, громада, спрагла перемін і тому схильна до пророкувань; чи натякає поет на якихось фахівців од пророкувань, — важко сказати.

Допускають різне тлумачення і два наступні рядки. Ось у таких випадках переклади наражені на старіння.

Другим чинником, що призводить до старіння поетичних перекладів, є заміни для тих образів чи реалій оригіналу, які можуть внести розлад в уявлення, смаки та літературні традиції сьогоденних читачів перекладу. Вище згадувалась одна з таких заміन — «Вілль, мов кукіль серед поживних зіль» у 136 сонеті. В. Коптілов хвалить Д. Паламарчука за вміння наближувати переклад до читачів і, як зразок, наводить початок 87 сонета. Воно й не диво. Коли ми читаємо:

Прощай, моя короточасна мріє,—

Ні, не про мене золоті скарби:

Жебрак, що носить латані торби,

Про золото і марити не сміє,—

то вже перший рядок, ніби настроєний Франковим «Зів'ялим листям», а за ним інші — переносять нас у рідну атмосферу української поезії. Коли б, услід за оригіналом, перекладач сказав щось на зразок: «Прощай! ти надто дорога для мого посідання, і добре знаєш ти свою ціну; кошторис вартостей твоїх велить тебе зректись, до того ж вийшов термін векселям», — то нас, далеких від ділової атмосфери шекспірівського Лондона, щонайменше здивувало б таке зображення любовних колізій. Тимчасом, у ньому відбилися неповторні реалії, способи мислення й поетизації, що роблять Шекспіра не подібним до Франка. Чи не цієї неподібності ми шукаєм у мистецтві? І що важливіше: вести читачів у неповторний світ чужого поета, розширюючи рамки їх сприймань та уявлень, — чи перелицьовувати той світ так,

¹ М. Рудницький. Поети й вимоги критика. Газ. «Літературна Україна», 25/2, 1966.

щоб він укладався в уже готові рамки? Що залишиться від його оригінальності? Не поспішаймо з висновками, бо є ще питання. Сама ця оригінальність — хіба одне і те ж в очах Шекспіра, його читачів та їх практичних нащадків, що й у потомків менш практичного козацько-хліборобського племені?

Одне слово — тут стара, як світ, хоч у різний час по-різному формульована, дилема поетичного перекладу, з якої нема і, мабуть, не буде однозначного виходу.

Трапляється, що перекладач невинувато приглушує Шекспірову експресивність, і це вже сьогодні викликає заперечення читача, знайомого з оригіналом. Скажімо, у закінченні 61 сонета поет нагло вибухає зойком грубих земних ревнощів, а перекладач влагоджує конфлікт блазеньким побажанням на добраніч зрадливій героїні.

Бува, що на роботі Д. Паламарчука помітно білі нитки нешекспірової декларативності, як-от у перекладі 21 сонета, що по-сучасному агітує на користь реалізму, або в 25-му, де в уста Шекспіра вкладено сміливу заяву про те, що «куца ласка царського двора», а потім ще сміливішу — що час «королів веде на плаху» (115)... Все це гарно, тільки, на жаль, такого нема в Сонетах. Як помітили дослідники, поет був стриманий, коли доходило до прямої політичної критики привілейованих осіб: добре знав, що рука так званого правосуддя була надто тяжка для поетів.

Трапляються в перекладах випадки стилістичної невпорядкованості й дрібніші похибки. Та — не хочеться зараз на них зупинятися, то більше, що їх реєстр уже подав рецензент «Вітчизни». Шекспірові сонети складні й невичерпні, а наше мистецтво поетичного перекладу — молоде. Не дрібні похибки визначають вартість праці Д. Паламарчука, а інше.

В ній уперше в нашій літературі вдалося донести до читачів багатою сучасною українською мовою та майстерним віршем усі Шекспірові сонети, і в тих сонетах — бентежний ренесансовий лад думок і почуттів великого англійця.

На закінчення хочеться, користаючи з нагоди, висловити два побажання на адресу республіканських видавництв.

Перше, на жаль, зовсім традиційне: чи не можна сміливіше випускати та видавати високохудожні переклади світової класики?! Аж просяться, щоб перевидати, «Фауст» і «Декамерон» у перекладі М. Лукаша. Абсолютно необхідно випустити «Одіссею», перекладену Б. Теном та видану 1963 р. таким малим тиражем, що скидався на кпини. Твір, що є однією з підвалин світової поезії, не міг потрапити до рук не то всіх осіб, які хотіли б придбати його, а навіть не дійшов до вузівських бібліотек, тоді як студентам-філологам він потрібен за програмою. То чому не подбати, щоб вони читали його рідною мовою, замість сподіватися — в котрий раз — на допомогу видавництва братньої Росії? Те саме і щодо хрестоматій, про що не раз писали. Взагалі, в російських друзів і тут варто повчитися та перейняти енергію й діловитість у поширенні талановитих перекладів. Ті ж Сонети Шекспіра, перекладені С. Маршаком, 1960—1964 рр. тричі побачили світ у повному обсязі тиражами по кількасот тисяч, і до того було ще сім видань. Спасибі їм: Маршаків переклад Сонетів тепер знайдемо в будь-якій книгозбірні.

Та як було гірко, коли й у центральних бібліотеках Києва не вдалося розшукати білоруського перекладу Сонетів В. Дубовки, випущеного манюсінським тиражем три роки тому в Мінську. А чи доступні переклади Б. Тена, М. Лукаша та й Д. Паламарчука нашим друзям у Білорусії й Росії?

Друге побажання: чому б не здійснювати **двомовні** видання поезій? Що ж до таких складних творів, як Шекспірові сонети, — чому б нам не скористатися тією чудовою перевагою, що, власне, всі ми знаємо російську, розуміємо білоруську, а багато хто ще й англійську, — і не видати Сонетів одразу в чотирьох версіях в одній книжці? Звичайного формату книга, на кожному розвороті — один сонет чотирма мовами. Удвічі більше пішло б паперу, а зате наскільки б розширилось і збагатилось коло читачів. Які можливості для глибшого вчитування, зіставлень, роздумів. І разом з тим — чудова нагода для кращого вивчення англійської та братніх мов, один із моментів **взаємозбагачення і взаємозближення мов і культур**.